

L'Oresteia en la democràcia grega

Les lluites socials d'Atenes, des de l'intent de Ciló cap a l'any 636 fins a l'establiment definitiu de la democràcia tenen, sens dubte, tot un fons religiós.

L'aristocràcia, primera forma política que trobem a Atenes al s. VII, conserva durant tot aquest temps el seu ideal la noblesa de sang i el dret exclusiu del poder. I els interessa conservar-lo. La seva religió és de déus i herois; herois són els seus avantpassats i d'ells els ve llur exclusiu dret al poder. El poble, en canvi, té una religió adequada a ell, el culte a Dionís; una religió de freqüents transports bàquics, místics, fomentada potser fins i tot pels posseïdors del poder.

La situació política i econòmica d'Atenes en aquest període fou la causa de l'enfrontament d'aquestes dues forces (poble i aristocràcia) i la seva lluita pel poder. Fou també una lluita religiosa. Els polítics més importants d'aquest període intenten una fusió pacífica dels dos elements (heroic i popular). D'aquests intents va néixer la tragèdia¹ o, almenys, es va desenvolupar i va assolir tota la seva plenitud.

Els intents abans esmentats dels principals polítics per tal d'assolir una unitat entre la religió aristocràtica i la popular, foren secundats pels grans tràgics, sobre tot per Èsquil poeta i filòsof com li diu Adrados.² La veritat, però, és que la tragèdia podem considerar-la, almenys en aquest període, com a una mediatra entre religió i política.³

Els aconteixements polítics atenesos viscuts personalment per Èsquil (les guerres mèdiques), foren veritablement una experiència religiosa més que no pas una experiència política o militar: l'humiliació de l'home que cerca l'excés de poder.⁴ Això, unit al nou ordre polític establert a Atenes per Clístenes, seguint les directrius de Soló, mou Èsquil a posar-se al cap dels defensors d'aquest moviment.

L'acoblament que fa Èsquil dels dos ideals (aristocràtic i popular) no és de cap manera destructiu; ni negatiu tan sols. Res no retreu a l'aristocràcia. Només humanitza, diguem-ho així, el seu ideal.

Cal, però, tenir en compte dos conceptes molt importants en l'establiment del nou ideal: la justícia i saviesa que preconitza Èsquil i l'heroi tràgic, lloc on es centra aquella.

Èsquil intenta assolir una concepció de justícia que és com una conciliació entre la llibertat humana i les exigències de la comunitat,⁵ expressió en últim terme de la voluntat divina. Però més que una igualtat, aquesta justícia és el reconeixement d'un ordre, en el que el dèbil és ajudat i no trepitjat, però és ensems el reconeixement d'una autoritat. Ho veiem en les "Eumènides":⁶

1. J. ALSINA, *Orígenes de la tragedia y política en la Grecia clásica*, Revista de la Universidad de Madrid, vol. XIII, n.º 51.

2. F. R. ADRADOS, *Ilustración y política en la Grecia clásica*, Madrid, Revista de Occidente, 1966, pàgina 157.

3. A. HAUSER, *Història social de l'art i de la cultura* (trad. catalana, Barcelona, Edicions 62, 1966, vol. I, p. 84).

4. POHLENZ, *Die griechische Tragödie*, Göttingen, 1954².

5. F. R. ADRADOS, *op. cit.*, p. 181.

6. *Eumènides*, 524-526.

Μήτ' ἀνάρχετον βίον
μήτε δεσποτούμενον
αἰνέτην.

Aquesta mateixa idea apareix en altres llocs de la trilogia.⁷

En el fons la Justícia d'Èsquil és una conseqüència de les realitats polítiques assolides per Atenes: el nou ordre social i la victòria sobre els Perses. Això fa que, per a ell, l'ideal aristocràtic, podríem dir-ne de raça, prevalgui encara, però unit a la Justícia, justícia que té com a prova objectiva l'èxit extern (en el cas d'Atenes, sobre els perses).

Direm per a resumir que Èsquil conserva en la seva doctrina tota la tradició aristocràtica, però hi afegeix la Justícia, base del nou ordre que es realitza en Atenes com ho proven les seves victòries. Aquesta unió de la Justícia a l'ideal aristocràtic, esdevé, precisament gràcies a la saviesa, aquella saviesa que oposa Temístocles i Aristides en les històries de Tucídides i Heròdot. I tanmateix és ben difícil d'emetre un judici sobre les qualitats dels dos personatges. Ni tan sols els biògrafs moderns no es posen d'acord en aquest punt.⁸ És però, important recordar que el públic atenès⁹ creia reconèixer Aristides quan Èsquil atribuïa a Anfiarau les virtuts aristocràtiques més la "dike", "sophrosyne", valor i pietat.¹⁰ I de totes aquestes virtuts, la Justícia és la més important i la més recalcada per Èsquil.¹¹

Aquesta Justícia, dèiem més amunt, es realitza en la persona dels herois. La visió tràgica d'aquests és ben diferent a la visió heroica, èpica. L'heroi, en Homer, era un "destructor de ciutats". L'homèric ὑμῖν μὲν θεοὶ δοῖεν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες ἐκπέρσαι, Πριάμοιο πολιν és considerat com a una injustícia, com a una manca d'ordre, com a una ἀσέβεια, impietat, ja que els déus, adés amb enganys adés amb ira, defensen sempre la Justícia.

Més que un canvi d'herois, que al capdavant són els mateixos, el que tenim és un canvi de mentalitat. La poesia aristocràtica, posem l'exemple d'Homer i Píndar, parla tan sols de la glòria i el valor de l'heroi, més que no pas de les limitacions llurs,¹² que és precisament allò en què més insisteix la tragèdia. Aquesta limitació dels herois és deguda al xoc entre els interessos particulars d'aquests i els interessos de la comunitat. El valor d'aquells esdevé ὕβρις quan cerquen tan sols la seva glòria i el seu poder en perjudici del benestar del poble. Recordem el cas dels perses.

La glòria dels herois, les seves gestes, Èsquil les considera com a ἀτέβεια, injustícia o manca de pietat, que irremissiblement ha de portar-los a la pròpia destrucció quan cerquen quelcom més del que deuen:

ἔρωσ δέ μή τις πρότερον ἐμπίτη στρατῷ
πορθεῖν ἢ μή χροὴ κέρδεσιν νικωμένων

"però que una passió no ataquí abans al nostre exèrcit, de saquejar el que no es deu, vençuts pels profits".¹³

Clitemnestra, la que diu aquestes paraules, vol en realitat que hi hagi hagut injustícia, que hi hagi hagut ὕβρις, perquè ella ja té els seus plans i vol, en el fons, que Agamèmonn es vagi enfonsant cada vegada més en els seus crims per tal d'esdevenir ella la mà justiciera dels déus i veure's lliure, per la seva part, del càstig que mereixeria. Tem la justícia dels déus que castiguen la immoderació i la ἀσέβεια, i alhora la desitja per a Agamèmonn.

Tota aquesta doctrina expressada teòricament en cada vers, podríem dir, de l'*Orestea*, queda concretada en la solució que dóna Èsquil al dilema tràgic en la tercera obra de la

7. Agam., 375; Eumèn., 516, etc.

8. MEYER, *Gesch. des Altertums*, IV, 1, p. 494 s.; BERVE, *Griech. Gesch.*, I, 1931, p. 266; J. KEIL, *Themistokles als Politiker*, SWAW, 81, 1944, p. 71.

9. F. R. ADRADOS, *op. cit.*, p. 147.

10. Set contra Tebes, 610:

σώφρων, δίκαιος, ἀγαθός, εὐσεβής ἀνὴρ.

11. Set contra Tebes, 592 ss.

12. F. R. ADRADOS, *op. cit.*, p. 156.

13. Agam., 341-342, trad. Carles Ribà.

trilogia, les *Eumènides*. Aquest dilema, però, desde el punt de vista polític consisteix precisament en cercar la Justícia social que l'aristocràcia havia refusat plenament, amb la seva cobejança de poder. Fins la democràcia, doncs, podríem dir, no hi hagué justícia. L'ideal és la mesura, "sense anarquia ni tirania" diu en les *Eumènides*.¹⁴ Per això tampoc Èsquil no vol la desaparició completa del areòpag ja que, conseqüent amb les seves idees, ell, així com Clístenes i els altres reformadors polítics no volien capgirar l'ordre anteriorment establert, ans seriosos i reflexius, com els anomena Forrest, cerquen una conjuminació de les dues tendències.¹⁵

Aquest moviment alliberador, la democràcia, és, doncs, o ha d'ésser, una síntesi del corrent popular i la tradició aristòcrata, volguda i recolzada pels déus que ajuden sempre aquesta justícia, fins i tot físicament. Recordem la intervenció divina que esdevingué en les guerres mèdiques i de la que ens parla Èsquil.¹⁶

Resumint, doncs, sembla ésser la democràcia de Clístenes la que ofereix més perfectament aquesta Justícia i és aquesta reforma la que defensa Èsquil en les seves obres, i especialment en l'*Orestea*. En aquest ideal, però, pressuposa, com dèiem, la no desaparició completa de l'Areòpag, una de les poques restes de l'antiga grandesa aristòcrata, car així ho exigeix la concòrdia i el benestar de la ciutat,¹⁷ per bé que les seves funcions estiguin restringides als crims de sang, solució donada a Orestes per Apol·lo per a acabar amb la maledicció de la casa dels Àtrides i solució donada per Èsquil per a acoblar definitivament l'ideal aristòcrata i l'ideal presentat en el nou moviment per la democràcia de Clístenes. És, per a acabar, la justificació, des del punt de vista religiós, del nou sistema polític atenès.

JOAN CASTELLANOS I VILA

14. *Eumènides*, 524 ss.

15. W. G. FORREST, *La democràcia grega*, Ed. Guadarrama, Madrid, 1967, p. 215.

16. Per exemple l'"alàstor" a *Pèrses*, 356; l'ajuda de Pàl·las al vers 345 ss., etc.

17. F. R. ABRADOS, *op. cit.*, p. 193.